

PJER BURDIJE
RADIKALNA MISAO
I *PRAXIS*

UREDILI:

IVICA MLADENović
ZONA ZARIĆ
MILAN UROŠEVIĆ

Beograd, 2023.

Biblioteka: Posebna izdanja

Pjer Burdije: radikalna misao i praxis

Uredili: Ivica Mladenović, Zona Zarić i Milan Urošević

Izdavač:

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu

Za izdavača:

Gazela Pudar Draško, direktorka

Recenzenti:

prof. dr Sanja Bojanić

prof. dr Smiljka Tomanović

prof. dr Mirko Filipović

Lektura: Olgica Rajić

Kompjuterski slog: Sanja Tasić

Dizajn korica: Andrej Dolinka

Štampa: Donat graf, Beograd

Tiraž: 300

ISBN 978-86-82324-25-6

Ovaj zbornik je realizovan uz podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučno-istraživačkog rada.

Burdijeova teoretizacija društvenih polja

Milica Resanović

Koncept polja je široko u upotrebi u savremenoj sociologiji, a za njegovo osmišljavanje u domenu sociologije zaslužan je prvenstveno Pjer Burdije. Polje predstavlja jedan od centralnih pojmova Burdijeove sociologije i zajedno sa pojmovima *habitusa*, *prakse* i *kapitala*, čini okosnicu njegovog teorijskog sistema. Svi Burdijeovi pojmovi stavljeni su u službu izgradnje sintetičkog teorijskog pristupa koji stremi prevazilaženju binarnih opozicija (objektivno/subjektivno, struktura/deblanje, kolektivno/individualno, makronivo/mikronivo) koje proizilaze iz suprotstavljenosti ove dve vizije društva, objektivizma i subjektivizma. Iako se težnje usmerene u pravcu izgradnje sintetičkog pristupa javljaju još u ranim Burdijeovim radovima, najpotpunije su izražene i najveštije artikulisane u teoriji polja.

U vreme kada je Burdije razvijao teoriju polja u sociologiji, pojam polja je već bio u upotrebi u okviru drugih nauka (fizike, matematike, psihologije). Pojam *polje* potiče iz fizike i koristi se najpre u domenu istraživanja elektromagnetizma, njutnovske gravitacije ili Ajnštajnovе (*Albert Einstein*) teorije relativiteta (Swartz 2016). Teorija polja u prirodnim naukama je afirmisala novo shvatanje kauzaliteta, te se, za razliku od „konvencionalnih“ shvatanja uzročnosti prema kojima varijabla A direktno utiče na varijablu B, u teoriji polja posledica shvata kao rezultat efekata koji stvara strukturisani set međusobno povezanih sila (*ibid*). Posledice novog shvatanja kauzaliteta odrazile su se u konceptualizaciji objašnjenja kretanja pojedinačnih elemenata, te se

ono više ne može tražiti u individualnim svojstvima jednog ili više elemenata, već nužno mora uzeti u obzir relacije koje se uspostavljaju u *polju sila*. Iz domena prirodnih nauka, koncept polja prelazi u domen društvenih nauka, prvo u psihologiju – Levinov (*Kurt Lewin*) metod u socijalnoj psihologiji,⁵³ a potom dobija i svoju sociološku interpretaciju u Burdijeovom radu.

Uprkos bogatoj istoriji koncepta, Burdije retko referiše na konceptualizaciju polja u drugim naukama. U ranim radovima posvećenim intelektualnom polju, on je naglašavao analogiju između polja kao segmenta u društvenom prostoru i magnetnog polja, što se očituje u samoj definiciji polja kao „sistema dejstvujućih sila“, što znači da „agensi ili sistemi agenasa koji su njegov sastavni deo mogu biti opisani kao sile koje polju svojim postavljanjem, suprotstavljanjem i sastavljanjem daju specifičnu strukturu u jednom određenom vremenskom trenutku“ (Burdije 1970: 74). U poznijim radovima Burdije više ne poklanja pažnju analogiji sa magnetnim poljem kako bi plastičnije predstavio delanje individualnih i kolektivnih dejstvenika u okviru bilo kog društvenog polja (Bourdieu, Wacquant 1992: 76, 254).

Odsustvo temeljnije razrade odnosa između vlastite verzije teorija polja i konceptualizacije polja u prirodnim naukama ne čudi, budući da Burdije nije dominantno iz njih crpeo inspiraciju za uobličavanje svoje teorije, već je glavni podsticaj pronašao u klasicima sociologije, i to u prvom redu u Veberovoj sociologiji religije. Burdije je ponudio strukturalističku interpretaciju Veberovog prikaza različitih tipova religijskih lidera (proroka, sveštenika i čarobnjaka), naglašavajući više od Vebera kako su odnosi između različitih tipova religijskih lidera strukturisani suprotstavljenim interesima i kako su ti interesi povezani sa strukturama moći (Swartz 1997: 44). Strukturalističko čitanje Vebera omogućilo je Burdijeu da prikaže kako pojedinačna polja

53 Pod poljem Levin podrazumeva, u duhu tradicije geštalt psihologije, „celinu koegzistirajućih činjenica koje su uzajamno zavisne“ (Martin 2003: 16), a teorija polja podrazumeva pre specifičan metod analize uzročno-posledičnih veza i izgradnje naučnih konstrukata, nego teoriju u uobičajenom značenju te reči (Levin 1943: 45, prema Hilgers, Mangez 2014: 4).

nastaju kroz razvoj specijalizovanih proizvođača, te kako se strukturiraju u odnosu na distribuciju različitih vrsta resursa (kapitala) (Bourdieu, Wacquant, Farage 1994).

Burdijeova teorijska preispitivanja Veberovog pristupa religiji rezultovala su uobličavanjem koncepta polja koji se pojavljuje u naslovu teksta „Intelektualno polje i stvaralačka zamisao“ (Burdije 1970) iz 1966. godine. Koncept polja rano je postao deo Burdijeovog kategorijalnog aparata, ali ga je autor tek kasnije sistematično razvio u domenu proučavanja književnosti. Nakon studije *Pravila umetnosti. Geneza i struktura polja književnosti* (Burdije 2003), polje postaje centralno analitičko oruđe. Analitička vrednost koncepta se ne ispoljava samo na planu proučavanja književnosti (Burdije 1970) ili šire kulturne proizvodnje (Bourdieu 1993a), već za Burdijea polje predstavlja jedan od centralnih koncepata sociološke analize najrazličitijih oblasti društvenog života – na primer, religije (Bourdieu, Schultheis, Pfeuffer 2011), medija (Burdije 2000), obrazovanja (Bourdieu 1988), ili birokratije (Bourdieu, Wacquant, Farage 1994).

Danas je interesovanje za teoriju polja vrlo živo, a ovaj koncept inspiriše i usmerava istraživanja različitih sfera društvenog života – medija (Benson 2005; Hesmondhalgh 2006; Zeveleva 2018), religije (Kupari 2020), a posebno kulturne proizvodnje, i to književnosti (Sapiro 2019; Nooy 2002; Norris 2006; Casanova 2004; Franssen 2015; Pareschi, Lusiani 2020), vizuleni umetnosti (Buchholz 2018), televizijskog programa (Khitrov 2020). Brojni istraživački primeri u kojima se nastavlja tradicija mišljenja u terminima polja svedoče o tome da Burdijeov pristup i dalje predstavlja snažan oslonac i nadahnuće za savremena istraživanja različitih oblasti društvenog univerzuma.

Polje kao teorijski model za proučavanje odnosa dominacije

Polazna pretpostavka teorije polja je da je u savremenim diferenciranim društvima društveni prostor izdjeljen na *relativno autonomne*

domene, „prostore objektivnih odnosa koji su mesta posebne i nesvodive logike i nužnosti u odnosu na druga polja“ (Bourdieu, Wacquant 1992: 97). Bilo da je u pitanju ekonomsko, političko, pravno, naučno, religijsko, medijsko, književno, ili pak neko drugo polje, njega karakteriše specifična igra i u svakom vlada specifična vrednost (kapital polja). Ne treba o društvenom univerzumu misliti kao o fragmentiranom „ravnom“ prostoru, već su polja među sobom hijerarhizovana na osnovu kapaciteta da sopstvenu logiku i pravila nametnu drugom polju.

Nastanak specijalizovanih i relativno autonomnih polja povezan je sa procesom društvene diferencijacije, te se poljem kao prostornom metaforom Burdije nadovezuje na dug niz refleksija o istorijskoj diferencijaciji društvenih aktivnosti ili funkcionalnoj i društvenoj podeli rada (Lahire 2014: 62–63). Tragom Veberovog pristupa društvenoj diferencijaciji, Burdije razvija okvir za istraživanje savremenih, visoko diferenciranih društava, sačinjenih od različitih prostora specijalizovanih praksi u kojima vladaju specifične vrednosti i norme. Koncept polja Burdije omogućava da istraži odnose dominacije i u visokorazvijenim društvima uznapredovale funkcionalne diferencijacije, a ne samo u slabo diferenciranim društvima za šta je bio dovoljan prakseološki rečnik razvijan u ranim radovima (videti npr. Burdije 1999). Kako Lair primećuje, „polja imaju istoriju i značenje samo u kontekstu diferenciranih društava“ (Lahire 2014: 63). Za genezu jednog polja nije dovoljna samo specijalizacija određene prakse, već je potrebno uspostavljanje „kriterijuma za autonomiju“ (Buchholz 2016: 7), u vidu postojanja institucionalizovanih zajedničkih uverenja i principa podele, koji konstituišu logiku nadmetanja u polju, kao relativno nezavisnu u poređenju s drugim logikama.

Istoričnost predstavlja jednu od temeljnih odlika teorije polja, koja se očituje u snažnom interesovanju za analizu procesa koji dovode do formiranja jednog polja i razumevanje konteksta u kojem se ono obrazuje (videti Burdije 2003). U *Pravilima umetnosti* Burdije ceo prvi deo studije posvećuje analizi geneze polja književne proizvodnje u Francuskoj u XIX veku. Nastanak književnog polja dovodi se u vezu sa

nizom borbi za sticanje autonomije od političke, ekonomske ili verske vlasti koje su se odvijale tokom istog veka, i koje su u konačnici dovele do formiranja relativno autonomnog domena, drugačijeg od drugih polja (ibid). Proces autonomizacije odnosio se na pobune kojima su se umetnici i pisci postepeno oslobađali od ekonomskih uticaja, prvenstveno u vidu naručilaca-finansijera, i političkih pritisaka koji su dolazili od carske porodice koja je materijalnim i simboličkim dobitima nastojala da utiče na umetnike i književnike. Dok se jedna strana rada na autonomizaciji odnosila na odbranu od eksternih pritisaka, druga se odnosila na uspostavljanje internih pravila igre i jasnih kriterijuma evaluacije književnog rada i definicija pisca, te širenje čitalačke publike i specijalizaciju profesionalnih evaluatora (kritičara i institucija) koji učestvuju u procenjivanju vrednosti pojedinačnih dela, kao i u proizvodnji verovanja u vrednost književnosti.

Savremenim diferenciranim društvima inherentna je logika proizvodnje većeg broja polja, te se na sličan način formiraju sva polja, oslobađanjem od eksternih pritisaka i kreiranjem vlastite logike i pravila funkcionisanja. Kada se polje formira, svi akteri koji delaju u njegovim okvirima učestvuju u igri, veruju u njena pravila – koja su više implicitno no eksplicitno prisutna u polju – i njenu vrednost, te znaju šta su mogući dobici i sa kojim ulozima ulaze u igru. Kapital specifičan za dato polje predstavlja „akumulirani simbolički rad“ (Bourdieu 1971: 305, prema Birešev 2014: 61) i ujedno čini vrednost na kojoj sama igra počiva. Unutar svakog se vodi borba za akumulaciju kapitala, odnosno, akteri se permanentno međusobno takmiče kako bi stekli taj specifični profit. No, iako se akteri permanentno nadmeću kako bi stekli više kapitala i zbog toga su međusobno suprotstavljeni, njima je zajednički konsenzus oko postojanja tog i takvog polja. Važan aspekt igre je burdijeovskim rečnikom, *illusio*, uverenje aktera da je igra karakteristična za dato polje vredna igranja, iz kojeg proizilazi i njihova spremnost da se emotivno i kognitivno investiraju u nju. Posledice postojanja ovog uverenja odražavaju se u tome što aktere u polju „igra potpuno preuzima, oni se međusobno sukobljavaju, nekada

čak izrazito grubo, premda samo do onog stepena do kog vera u igru i njena pravila to dozvoljavaju“ (Bourdieu, Wacquant 1992: 98).

No, iako su sva polja autonomna u određenom stepenu, što se iskazuje kroz postojanje autonomne ideologije, autonomnih principa hijerarhizacije i autonomnih institucija (Buchholz 2016), ona ne predstavljaju autarhične domene, apsolutno otporne na spoljašnje uslove. Eksterne sile mogu imati uticaj na aktere u polju, ali njihov uticaj nije direktan, već posredovan specifičnom logikom koja deluju u polju. Konceptualizacija polja kao relativno, a ne potpuno autonomnih domena, omogućava Burdijeju da izbegne dve krajnosti. Dakle, Burdije zbivanja u jednom polju ne svodi na opšte društvene i ekonomske determinante, i, drugo, pojedinačna polja ne tretira kao društvene prostore upravljane isključivo autohtonom logikom, potpuno imuna na dešavanja u širem društvenom prostoru.

Na planu unutrašnje strukture treba reći da polje predstavlja strukturisanu celinu pozicija, odnosno, objektivnu mrežu položaja koju zauzimaju različiti akteri, pojedinačni i kolektivni, u odnosu na svojstva koja ih karakterišu, tj. količinu kapitala operativnih u datom polju, kojom u jednom trenutku raspolažu. Strukturisanje polja se odvija kroz stalna nadmetanja dejstvenika motivisanih željom za akumulacijom veće količine kapitala koja posledično obezbeđuje zauzimanje bolje pozicije unutar polja. Istovremeno, borbe između dejstvenika mogu imati i oblik borbi klasifikacija, takmičenja za nametanja različitih definicija i standarda vrednovanja aktera u polju i specifičnih proizvoda za dato polje. Ovaj princip permenetnih borbi karakteriše sva polja, bez obzira na razlike između njihovih internih logika.

Sva polja su strukturno istovetna zahvaljujući postojanju „opštih zakona polja“ (Bourdieu 1993b: 72) prema kojima se u svakom polju uspostavlja hijerarhijska struktura na osnovu posedovanja specifičnog kapitala. Oni koji su akumulirali najviše kapitala predstavljaju *dominantne* aktere, a nasuprot njima nalaze se *dominirani*, oni koji su siromašni u pogledu obima specifičnog kapitala kojim raspolažu. Dominantni akteri primenjuju strategije „konzervacije“ kojima nastoje da očuvaju uspostavljeni poredak u polju i time osiguraju vlastiti

superiorni položaj, dok dominirani akteri primenjuju strategije „subverzije“ kako bi unapredili svoj položaj (Swartz 1997: 125).

U svakom trenutku svako polje predstavlja poprište borbi, i to borbi između internog principa, karakterističnog za sâmo polje, i eksternog principa, pri čemu Burdije uočava pravilnost da „u svim proučavanim poljima, od umetnosti, preko književnosti, religije, nauke, itd. heteronomni princip uvode oni akteri koji su dominirani prema kriterijumu posedovanja specifičnog kapitala“ (Bourdieu, Wacquant 1992: 184). Prvi princip diferencijacije u polju se upravo odnosi na podelu polja na dva potpolja, jedno u kojem vlada autonomni princip i drugo u kojem dominira heteronomni princip koji se u polje „uvukao“ iz polja moći. Što je stepen autonomije polja veći, to je uticaj internih principa jači, a eksternih slabiji, i obratno, u slučaju slabijeg stepena relativne autonomije jednog polja, interna logika polja se lakše povlači pod naletom eksternih logika koje penetriraju u polje (Bourdieu 1993a: 39). Žestina borbi između internih i eksternih principa hijerarhizacije zavisi od širih društveno-ekonomskih prilika u kojima jedno polje funkcioniše, te varira u različitim istorijskim prilikama i spram nacionalnih tradicija (Burdije 2003: 314).

Pored ove linije podele, zajedničko svim poljima je da se u njima vode i borbe između pridošlica koje pokušavaju da probiju ulazne barijere i dominantnih dejstvenika koji pokušavaju da zadrže monopol i spreče konkurenciju (Bourdieu 1993b: 71). Ovi sukobi odvijaju se u obliku borbi klasifikacija u kojima akteri nastoje da nametnu različite definicije i standarde vrednovanja drugih praksi aktera u polju i proizvoda specifičnih za dato polje.

U pogledu granica jednog polja, Burdije kaže da se polje prostire sve dok se prostire i dejstvo specifičnog kapitala, budući da prelaskom u drugo polje taj oblik kapitala postaje nedelotvoran. „Svako polje predstavlja potencijalno otvoreni prostor igre koja je omeđena 'dina-mičkim' granicama, koje i same predstavljaju uloge borbe u okvirima datog polja“ (Bourdieu, Wacquant 1992: 104). Granice polja ne mogu biti precizno definisane; budući da se pod poljem kao konceptom podrazumeva „polje potencijalnih i aktivnih sila“, ono je podložno

stalnom menjanju, te se njegove granice mogu utvrditi tek empirijskim istraživanjem (ibid.: 100).⁵⁴

Nevolje s poljem: zaokret u pravcu istraživanja varijabilnosti

Ne prethodnim stranicama predstavljene su glavne odlike Burdijeove teorije polja, a u ovom odeljku rada biće više reći o spornim elementima ove teorije i potencijalnim rešenjima koja nude Burdijeovi nastavljači, koji su nastojali da izgrade superiorniji konceptualni okvir koji omogućava analizu različitih polja u kontekstima drugačijim spram onog u kojem je Burdije sprovodio svoja istraživanja. Niz autora, bilo umeren ili radikalno kritički opredeljen prema Burdijeovom radu, uputio je brojne kritike na račun teorije polja, pri čemu se najspornijim elementima smatra način konceptualizacije četiri svojstva polja: (1) relativne autonomije; (2) podela u polju (tj. granice koje se povlače između aktera); (3) polja kao konfliktnog prostora; (4) granica polja u globalizovanom svetu. Na temelju empirijskih istraživanja različitih polja sprovedenih u duhu Burdijeove tradicije, pokazano je da se konkretna polja u društvenoj realnosti razlikuju prema ovim odlikama, i da je potrebno sistematski preispitati varijacije među njima.

Još je u prvim kritičkim prikazima Burdijeove teorije polja naglašeno odsustvo temeljnije razrade *varijacija stepena autonomije* (Di-Maggio 1976). Dimado, reagujući na rane Burdijeove radove posvećene konceptualizaciji polja, ocenjuje da koncept polja kao arene istovremeno strukturisane sopstvenom istorijom, sa svojom internom

54 Empirijsko istraživanje u ključu teorije polja na tragu je ideje „hermeneutičkog kruga“, budući da se istraživački proces sastoji „od beskrajnog i napornog kretanja tamo-amoo“ (Bourdieu, Wacquant 1992: 108). Dakle, empirijsko istraživanje je nužno sprovesti kako bi se odredile granice polja, samim tim to podrazumeva i specifikaciju kapitala koji u svakom pojedinačnom slučaju operiše i određenje stepena njegove relativne autonomije. Pored toga, u svakom pojedinačnom empirijskom istraživačkom poduhvatu, teorija polja nas poziva na istoričan pristup, tumačenje strukture i dinamike kroz perspektivu njegove geneze.

logikom, obrascima regrutovanja i nagrađivanja, kao i spoljašnjim zahtevima, predstavlja značajni naučni doprinos, ali da je glavni izazov koji se nameće ovom konceptu analiza faktora koji doprinose jačanju, odnosno ograničavanju stepena relativne autonomije (ibid.: 1468).

Kako u prvim reagovanjima na teoriju polja, tako i u današnjim analizama Burdijeovog nasleđa, konceptualizacija relativne autonomije predstavlja glavno mesto osporavanja ove teorije. Pokušavajući da prenebregnu manjkavosti izvorne konceptualizacije relativne autonomije, istraživači nadahnuti teorijom polja postavljaju zadatak koji se ogleda u temeljnijem ispitivanju razlika u *intenzitetu* i *tipu* autonomije polja (uporediti Krause 2017a; 2017b; Lahire, Wells 2010). Kritike načina na koji je Burdije konceptualizovao relativnu autonomiju možemo podeliti u dve grupe, empirijski i teorijski motivisane kritike.

Prvi tip kritike donose autori koji smatraju da je koncept valjano osmišljen, imajući u vidu kontekst u kojem ga je Burdije stvarao i građu koju je proučavao (francusko društvo, proučavanje strukture i dinamike različitih polja tokom XIX i XX veka), ali da nije moguće premestiti ga u današnjicu, pre svega imajući u vidu raširenost neoliberalnog ekonomskog modela i uznapređovalost globalizacije. Tako, na primer, na planu istraživanja kulturne proizvodnje, kritičari smatraju da Burdije nije u dovoljnoj meri uvažio promene koje su se odvile i penetraciju tržišne logike u skoro sve segmente polja kulturne proizvodnje (Brouillette 2007: 63).

Drugi tip osporavanja je teorijski motivisan, te predstavlja kritiku usmerenu u pravcu manjkavosti originalne ideje relativne autonomije. Monika Krause kritikuje Burdijea jer polje konceptualizuje kao „rezultat modernizacijskih procesa koji su se odvijali krajem 19. i početkom 20. veka, koje, kad se jednom uspostavi, postaje sve autonomnije“ (Krause 2017b: 6). Međutim, iako odista detaljna izučavanja faktora koji utiču na varijabilnost intenziteta relativne autonomije polja izostaju, Burdije u više navrata napominje da stepen relativne autonomije polja „značajno varira shodno epohama i nacionalnim tradicijama“ (Burdije 2003: 314–315). Stoga, čine se preoštrim kritike upućene na Burdijeov račun, da zanemaruje pitanje razlika u intenzitetu stepena

relativne autonomije, ali činjenica je da se njima ne bavi sistematično. Čak i kad se dotiče pitanja razlika, posmatra ih prvenstveno dijahrono (npr. razvoj književnog polja kroz vreme u Francuskoj), a ne sinhrono.

Ovoj vrsti kritike pripada i rad Bernara Laira koji smatra da se iza onoga što Burdije naziva relativnom autonomijom kriju dva različita, ne nužno stopljena, iako donekle povezana, procesa – „autonomija-nezavisnost“ i „autonomija-specifičnost“ (Lahire 2012: 79–92, prema Birešev 2014: 210). Prvi tip autonomije se odnosi na uspešnost aktera polja u povlačenju granica prema spolja, „ograđivanju“ specifičnog domena i uspostavljanju internih pravila igre i vrednovanja. Drugi proces podrazumeva institucionalno utemeljenje specifičnog entiteta i profesionalizaciju u ekonomskom smislu. Lair kritikuje Burdijeov koncept autonomije, jer previđa da je čine dva različita procesa koja se odvijaju različitim tempom, i mogu biti u različitoj meri uspešni, i posledično uslovljavaju različitu strukturu i dinamiku različitih polja u društvenom prostoru. Ova Lairova primedba na tragu je ranijih kritika Burdijea u kojima je istaknuto odsustvo sistematične teorije institucionalizacije (Lamont 1989).

Drugo pitanje koje se nameće prilikom preispitivanja teorije polja tiče se *unutrašnjih podela* koje u njemu vladaju (Krause 2017a; 2017b). Prilikom istraživanja različitih polja ustanovljeno je da granice u polju mogu biti drugačije u odnosu na izvornu šemu koju čine dve osnovne ose koje strukturiraju svako polje. Tako se, na primer, u slučaju polja kulturne proizvodnje, na meti kritike našla distinkcija između potpolja masovne i ograničene proizvodnje (uporediti Brouillette 2007; Craig, Dubois 2010; Verboord 2011; Furst 2018). Kao što smo naznačili, u Burdijeovoj teoriji pitanje podela u polju je u vezi sa načinom konceptualizacije relativne autonomije i s uverenjem da postoji jasna razlika između autonomnog i heteronomnog principa, koji ne samo da su distinktivni, već su i protivurečni u slučaju polja kulturne proizvodnje (lice i naličje ekonomskog sveta). U brojnim savremenim istraživanjima pokazano je da razlika između dva modusa proizvodnje i dalje postoji, ali da je Burdije preveliki akcenat stavio na kontrast između potpolja ograničene i masovne proizvodnje (uporediti Craig,

Dubois 2010; Verboord 2011; Furst 2018), te da postoji čitav spektar različitih pozicija koje su manje ili više tržišno orijentisane (Beljean, Chong, Lamont 2016: 40). Umesto mehaničkog podvođenja empirijske građe pod Burdijeovu teorijsku pretpostavku o centralnosti distinkcije između estetskih i ekonomskih kriterijuma evaluacije, današnji istraživački napori se usmeravaju u pravcu otkrivanja novih linija podele koje vladaju u različitim poljima.

Treća zamerka upućena teoriji polja tiče se *prenaglašavanja konflikt-nog karaktera* odnosa između aktera u polju. U osnovi ovog problema nalazi se specifični način konceptualizacije odnosa među akterima u polju, prema kojem dinamika odnosa proizilazi iz strukture polja, a ne iz interakcija samihaktera. Štaviše, Burdije tvrdi da fokus na vidljive osobe i njihove interakcije može samo maskirati objektivne odnose među relevantnim pozicijama koje oni zauzimaju u polju (Burdije 2003: 260). Cilj analize predstavlja rekonstrukcija strukture pozicija, pri čemu struktura u najvećoj meri determiniše praksu aktera i tip interakcija koje će se kod određenih aktera uspostavljati. Ovaj strukturalistički prizvuk Burdijeove teorije za posledicu ima potcenjivanje „interaktivnih dimenzija igre“ u polju (Mouzelis 2007) i zanemarivanje „refleksivnih kapaciteta“ dejstvenika (Archer 2010). Štaviše, kritičari tvrde da „ljudi koji delaju u polju nisu ljudi od krvi i mesa, u svojoj svojoj kompleksnosti, već su to pre karikature u stilu *homo economicus*-a, obdareni minimalnim kapacitetima koji su im nužni da bi se ponašali onako kako to teorija polja sugerise (Becker 2008: 277). Sve relacije među akterima u polju bazirane su na takmičenju i konfliktu, što znači da je svaki odnos svodljiv na odnos dominacije, a da se po definiciji negira mogućnost uspostavljanja saradnje koja ne bi bila nužno u službi borbe za poboljšanje vlastitog položaja (ibid.: 277).

Ilustrujmo ovo primerom polja kulturne proizvodnje. Za razliku od Burdijeovog pristupa, alternativni teorijski pristupi ne samo da ne naglašavaju nužnost konflikta u polju kulturne proizvodnje, već u prvi plan ističu značaj saradnje za proizvodnju umetničkih dela. U osnovi koncepta „sveta umetnosti“ je uverenje da umetnička produkcija

pretpostavlja „mrežu koordiniranih aktivnosti mnoštva različitih ljudi“, te da je za umetničko stvaralaštvo nužna kooperacija (Becker 2008: 13).

Treba napomenuti da sam pojam *polje*, kada se javlja u drugim sociološkim teorijskim pristupima, izvan burdijeovske tradicije, ne podrazumeva nužno permanentnu kompeticiju među akterima, već može upućivati i na postojanje zajedničkih kulturnih obrazaca i sistem deljenih značenja u jednom domenu. Tako su na primer neoinstitucionalisti osamdesetih godina XX veka razvili koncept „organizacionog polja“, shvaćenog kao skup organizacija različitog tipa koje čine prepoznatljivo područje institucionalnog života (videti Dimaggio, Powell 1983). Umesto konflikata, neoinstitucionalisti su u prvi plan istakli značaj simboličkih sistema, zajedničkih kulturnih obrazaca, mentalnih modela u organizacionim poljima (ibid). U ranim radovima, kada je koncept organizacionog polja uobličavan, Burdijeov koncept polja poslužio je kao osnov, budući da upravo ovaj koncept objedinjava, s jedne strane, zajednički cilj aktera i zajedničko viđenje svrhe postojanja polja, i, sa druge strane, strategije i konflikte karakteristične za datu arenu (ibid).

Danas se koncept organizacionog polja široko koristi u teoriji organizacija, ali se uglavnom ne referiše da koncept vodi poreklo iz Burdijeove teorije, niti se promišlja potencijalni doprinos Burdijeovog nasleđa za ovu disciplinu, izuzev u malom broju radova u kojima se kroz kritički dijalog s Burdijeom upotpunjuje teorija organizacije (Emirbayer, Johnson 2008). Noviji pokušaji da se neoinstitucionalni pristup i Burdijeovo shvatanje polja⁵⁵ pomire i načine kompatibilnim dobili su artikulaciju u teoriji „polja strateške akcije“ (videti Fligstein 2011). Polje strateške akcije se posmatra kao srednji nivo društvenog poretka na kojem akteri – individualni ili kolektivni – ulaze u interakcije, pri čemu akteri imaju određena znanja jedni o drugima, dele zajednička razumevanja svrhe polja i prirode relacija u polju (uključujući i odnose moći), te znaju pravila polja (ibid.: 3).

55 Ovaj pristup inkorporira Burdijeove ideje specifičnih uloga, pravila igre, nejednakih pozicija, kao i veze između pozicije koja se zauzima i specifičnog pogleda na svet. Međutim, polja strateške akcije su manje stabilizovana od Burdijeovih polja, a njihove granice zavise od definicija situacije (Fligstein 2011).

Četvrti argument kojim se osporava teorija polja tiče se upotrebljivosti ovog koncepta u kontekstu uznapredovale globalizacije, budući da je nastao na temelju proučavanja društva omeđenog granicama jedne nacionalne države (Francuske). Kao dva glavna istraživačka izazova nameću se, prvo, pitanje granica – kako ocrtati polje u globalnom kontekstu, i drugo, mogućnost da se teorija polja sa nacionalnog nivoa podigne na globalni nivo, tj. pitanje kako reskalirati eksplanatorni okvir (Buchholz 2016). Bekovim (*Ulrich Beck*) rečnikom, kritičari Burdijeovog nasleđa polje predstavljaju kao sociološki alat osmišljen u tradiciji „metodološkog nacionalizma“, koja počiva na uverenju da je nacionalna država nužno polazište socioloških istraživanja (Bek 2007). Kritika nije opravdana, budući da sam Burdije ni na jednom mestu ne tvrdi da su polja nužno limitirana granicama nacionalne države, ali nije vlastiti model proširio na transnacionalni nivo analize na sistematičan i refleksivan način. Deo razloga leži u tome što je Burdijeov istraživački pristup podrazumevao rekonstrukciju faktora koji dovode do nastanka jednog polja, a uloga države je u XIX veku bila od posebnog značaja za formiranje različitih polja (Sapiro 2018), što je kao posledicu imalo analitičku marginalizaciju pitanja koja se tiču globalnih odnosa, na račun proučavanja istorijske geneze (Burdije 2003).

No, to nije u potpunosti valjano opravdanje, te se u svetlu istraživačkih podataka koji svedoče o većoj povezanosti nacionalnih društava i u ranijim epohama nego što se to nekada mislilo, postavlja pitanje o upotrebljivosti polja kao koncepta, ukoliko je on nužno čvrsto vezan za okvire nacionalne države. Jedna istraživačka linija se bavi reskaliranjem koncepta polja u istorijskim analizama, npr. na planu istraživanja imperijalizma i kolonijalizma u XIX i početkom XX veka (Go 2008; Steinmetz 2008). Ovi autori nastoje da modifikuju polje kako bi ga načinili svrsishodnim i sazajno plodnim konceptualnim okvirom za analizu globalnih odnosa dominacije i zavisnosti u ranijim istorijskim periodima.

Burdijeovska sociologija prevođenja predstavlja uspešan primer reskaliranja izvornog koncepta polja. U ovoj istraživačkoj tradiciji se neguje zainteresovanost za proučavanje praksi prevođenja u kontekstu

odnosa moći koji vladaju između različitih jezika i nacionalnih država, a polje se koristi kao sociološki aparat koji obezbeđuje razumevanje cele književne proizvodnje u kontekstu globalnog hijerarhizovanog polja u kojem vladaju višestruki odnosi moći (Sapiro 2015: 2018).

Doprinos razvoju reskaliranja teorije polja vidimo u konceptu vertikalne autonomije (Buchholz 2016) koji je formulisan prilikom istraživanja globalnog polja vizuelnih umetnosti. Pod globalnim poljem se misli na globalno proširenu sferu specijalizovane prakse koju karakteriše autonomna logika kompeticije u odnosu na druga polja kao i izvestan stepen autonomije u odnosu na druge nivoe polja u okviru iste prakse (ibid). Time se analiza usložnjava, budući da burdijeovski shvaćena autonomija, tj. funkcionalna autonomija, predstavlja jednu od glavnih odlika polja, ali se istovremeno javlja potreba da se preispita i vertikalna autonomija, prvenstveno odnos između globalnog i nacionalnih polja.

Umesto zaključka, zaokret ka polju kao teorijskim hipotezama

U radu su prikazane centralne karakteristike teorije polja, kao i neki od glavnih problema koji se javljaju prilikom pokušaja da se Burdijeov pristup primeni u današnjim istraživanjima. Nakon što je izlistan niz izazova koji prate primenu teorije polja, potrebno je naposljetku izvesti zaključke koji se tiču upotrebljivosti teorije polja u savremenoj sociologiji. Pre svega, treba naglasiti još jednom da teorija polja ne predstavlja samo model koji je bio atraktivan naučnoj zajednici u vreme kada ga je Burdije osmislio, već da se i u savremenoj sociologiji neretko koristi kao osnovno teorijsko polazište u empirijskim istraživanjima različitih oblasti društvenog života (uporediti Sapiro 2015; 2019; Franssen 2015; Buchholz 2018; Zeveleva 2018; Kupari 2020; Pareschi, Lusiani 2020; Khitrov 2020).

Međutim, primetna je tendencija da nijedan od ovih autora ne nastoji da kruto reprodukuje Burdijeov model analize, već unose različite

izmene u izvornu konceptualizaciju. Imajući u vidu nedostatke inherantne originalnoj zamisli, istraživači polje danas tretiraju pre kao generator *teorijskih hipoteza* za empirijska istraživanja, a ne kao razvijen teorijski pristup (videti Krause 2017a; 2017b). Preovladava ideja da je polje primerenije posmatrati kao skup heuristički plodnih hipoteza na temelju koje treba organizovati skupljanje podataka i usmeravati tok istraživanja različitih polja u različitim društvenim kontekstima (Krause 2017a; 2017b). Drugim rečima, poljem se više postavljaju pitanja nego što se nude definitivni odgovori (Spasić 2004: 292).

I sâm Burdije je u nekim radovima zagovarao shvatanje polja kao koncepta koji ne pruža unapred osmišljene odgovore na sva istraživačka pitanja u maniru „grand“ konceptata. Sasvim suprotno tome, naglašava da se vrednost polja izražava u tome što „promoviše modus konstrukcije koji svaki put iznova treba promisliti“ (Bourdieu, Wacquant 1992: 110). Burdije zaključuje da nas polje uvek tera da postavimo pitanja koja se tiču granica istraživanog domena, ideja i vrednosti na kojima polje počiva i stepena njegovog utemeljenja (što je u vezi sa pitanjem relativne autonomije). Ako u tom svetlu posmatramo polje, kao što i sam Burdije to nekada (ibid.: 110; Bourdieu 1993b), mada ne uvek⁵⁶, čini, onda je zaista posredi pre niz teorijskih hipoteza, a ne sistematičan teorijski pristup, tj. sistem identifikovanih empirijskih uniformnosti koji omogućava predviđanje.

Razlog zašto teoriju polja treba posmatrati pre kao skup polaznih hipoteza leži u samoj njenoj prirodi – ona jeste u određenom smislu teorija, ali ne u strogom smislu te reči, budući da ne predstavlja koherentan pogled na svet (*Weltanschauung*) ili set tvrdnji o kauzalnim vezama između određenih konceptata. Krause polje definiše kao obrazac

56 Iako Burdije u teorijskim radovima u kojima razmatra opšte odlike teorije polja insistira na otvorenosti koncepta polja, u radovima koji se bave analizom konkretnih polja u društvenom prostoru prenebregava činjenicu da su neki istraživački uvidi tesno u vezi sa specifičnim odlikama društva u kojem je sprovodio istraživanje i da ne mogu biti lako generalizovani (Burdije 2003), te se, uprkos proklamovanoj otvorenosti koncepta, čini da neka svojstva polja Burdije tretira ipak kao teorijska pitanja koja su razrešena.

prema kojem akteri dele ista slaganja i naslaganja u pogledu uloga, iako nisu u neposrednoj interakciji na istom mestu, niti nužno lično poznaju jedni druge (Krause 2017a: 228). Posledično, ako od ovoga određenja polja krenemo, onda polje predstavlja „obrazac koji može biti specifikovan u svakom pojedinačnom slučaju“ (ibid.: 228).

Drugim rečima, ukoliko polje shvatimo kao generator hipoteza, onda se ono nužno tiče konkretnog okruženja koje možemo posmatrati, a kao glavne oblasti teorijskog rada koje mogu unaprediti teoriju polja izdvajaju se sistematičnije istraživanje razlika između polja, istraživanje polja u transnacionalnom kontekstu i ispitivanje odnosa između polja koja karakteriše jedan obrazac i drugih obrazaca. Obogaćivanje saznanja na temelju empirijskih podataka o razlikama između polja, poljima u transnacionalnom kontekstu i odnosu između polja i drugih društvenih mehanizama, ne posmatra se kao udaljavanje od teorije polja, već sasvim suprotno, kao put u pravcu razvoja i stabilizacije teorije polja kao „progresivnog istraživačkog programa“ (ibid.).

Empirijska istraživanja konkretnih polja vođena osnovnim postulatima teorije polja, ali istovremeno i osetljiva za pitanja varijacija među poljima i konstrukcije polja u globalizovanom svetu, treba da obezbede detaljnija znanja o konkretnim empirijskim slučajevima, i ne manje važno: da povratno utiču na „eksplanatornu moć“ teorije polja. Pored toga, pristup teoriji polja kao setu hipoteza otvara mogućnost da se preuzmu delovi teorije polja radi ostvarenja novih teorijskih sinteza i građenja novih eksplanatornih okvira. Konačno, debata o varijacijama polja i zagovaranje shvatanja polja kao hipoteza za empirijsko istraživanje konkretnih polja, ne predstavlja samo prikaz tendencija u savremenoj sociologiji, već treba da posluži i kao poziv domaćim istraživačima i istraživačicama da u duhu burdijeovske tradicije proučavaju različita polja i time daju doprinos reformisanju i reafirmisanju teorije polja.

Literatura:

- Archer, Margaret (2010), „Introduction: The Reflexivere-Turn“, u: Margaret Archer (prir.), *Conversations about Reflexivity: Ontological explorations*, London: Routledge: 1–15.
- Beck, Ulrich (2007), „The Cosmopolitan Condition, Why Methodological Nationalism Fails“, *Theory, Culture & Society* 24(7–8): 286–290.
- Becker, Howard (2008), *Svijetovi umjetnosti. Dopunjeno i prošireno izdanje*, Zagreb: Jesenski i Turk.
- Lamont Michèle, Stefan Beljean, Phillipa Chong (2015), „A Post-Bourdieuian Sociology of Valuation and Evaluation for the Field of Cultural Production“, u: Laurie Hanquinet, Mike Savage (ur.), *Routledge International Handbook of the Sociology of Art and Culture*, New York: Routledge: 38–48.
- Benson, Rodney (2005), „Mapping field variation, Journalism in France and the United States“, u: Rodney Benson, Erik Neveu (ur.), *Bourdieu and the Journalistic Field*, Cambridge: Polity Press: 85–112.
- Birešev, Ana (2014), *Orionov vodič: otkrivanje dominacije u sociologiji Pjera Burdijea*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Bourdieu, Pierre (1988), *Homo academicus*, Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre, Loïc Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1993a), *The Field of Cultural Production*, New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, Pierre (1993b), *Sociology in Question*, London: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre, Loïc Wacquant, Samar Farage (1994), „Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field“, *Sociological Theory* 12(1): 1–18.
- Bourdieu, Pierre, Franz Schultheis, Andreas Pfeuffer (2011), „With Weber against Weber“, u: Simon Susen, Bryan S. Turner (ur.), *Conversation with Pierre Bourdieu in the Legacy of Pierre Bourdieu: Critical Essays*, London: Anthem Press, 111–124.
- Brouillette, Sarah (2007), *Postcolonial Writers in the Global Literary Marketplace*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Buchholz, Larissa (2016), „What Is a Global Field? Theorizing Fields beyond the Nation-State“, *The Sociological Review Monographs* 64(2): 31–60.
- Buchholz, Larissa (2018), „Rethinking the Center-Periphery Model: Dimensions and Temporalities of Macro-Structure in a Global Field of Cultural Production“, *Poetics* 71: 18–32.
- Burdije, Pjer (1970), „Intelektualno polje i stvaralačka zamisao“, *Kultura* 10: 74–107.
- Burdije, Pjer (1999), *Nacrt za jednu teoriju prakse*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Burdije, Pjer (2000), *Narcisovo ogledalo*, Beograd: Clio.
- Burdije, Pjer (2003), *Pravila umetnosti: geneza i struktura polja književnosti*, Novi Sad: Svetovi.
- Casanova, Pascale (2004), *The World Republic of Letters*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Craig Ailsa, Sebastien Dubois (2010), „Between Art and Money: The Social Space of Public Readings in Contemporary Poetry Economies and Careers“, *Poetics* 38 (5): 441–460.
- DiMaggio, Paul (1979), „Review Essay: On Pierre Bourdieu“, *American Journal of Sociology Review* 84(6): 1460–1474.
- DiMaggio, Paul, Powell Walter (1983), „The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields“, *American Sociological Review* 48(2): 147–160.
- Emirbayer, Mustafa, Victoria Johnson (2008), „Bourdieu and Organizational Analysis“, *Theory and Society* 37(1): 1–44.
- Franssen, Thomas (2015), „Diversity in the Large-Scale Pole of Literary Production: An Analysis of Publishers’ Lists and the Dutch Literary Space, 2000–2009“, *Cultural Sociology* 9(3): 382–400.
- Go, Julian (2008), „Global Fields and Imperial Forms: Field Theory and the British and American Empires“, *Sociological Theory* 26(3): 201–229.
- Hesmondhalgh, David (2006), „Bourdieu, the Media and Cultural Production“, *Media, Culture & Society* 28(2): 211–231.
- Hilgers, Mathieu, Eric Mangez (2014), „Introduction to Pierre Bourdieu’s Social Fields“, u: Mathieu Hilgers, Eric Mangez (ur.), *Bourdieu’s Theory of Social Fields: Concepts and Applications*, London: Routledge: 1–36.
- Khitrov, Arsenii (2020), „Hollywood Experts: A Field Analysis of Knowledge Production in American Entertainment Television“, *The British Journal of Sociology* 71(5): 939–951.
- Krause, Monika (2017a), „The Patterns in Between, ‚Field‘ as a Conceptual Variable“, u: Claudio Benzecry, Monika Krause, Isaac Ariail Reed (ur.), *Social Theory Now*, London: The University of Chicago Press: 227–250.
- Krause, Monika (2017b), „How Fields Vary“, *The British Journal of Sociology* 69(1): 3–22.
- Kupari, Helen (2020), „Lived Religion and the Religious Field“, *Journal of Contemporary Religion* 35(2): 213–230.
- Lahire Bernard, Gwendolyn Wells (2010), „The Double Life of Writers“, *New Literary History* 41(2): 443–465.
- Lahire, Bernard (2014), „The Limits of the Field: Elements for a Theory of the Social Differentiation of Activities“, u: Mathieu Hilgers, Eric Mangez (ur.), *Bourdieu’s Theory of Social Fields: Concepts and Applications*, London: Routledge, 62–101.
- Lamont, Michele (1989), „Slipping the World Back“, *Contemporary Sociology* 18(5): 781–783.
- Martin, John Levi (2003), „What Is Field Theory?“, *American Journal of Sociology* 109(1): 1–49.
- Mouzelis, Nicos (2007), „Habitus and Reflexivity: Restructuring Bourdieu’s Theory of Practice“, *Sociological Research Online* 12 (6): 123–128.
- Nooy, Wouter de (2002), „The Dynamics of Artistic Prestige“, *Poetics* 30(3): 147–167.

- Norris, Sharon (2006), „The Booker Prize: A Bourdieusian Perspective“, *Journal for Cultural Research* 10(2), 139–158.
- Pareschi, Luca, Maria Lusiani (2020), „What Editors Talk About when They Talk About Editors? A Public Discourse Analysis of Market and Aesthetic Logics“, *Poetics* 81: 101–144.
- Sapiro, Gisèle (2015), „Translation and Symbolic Capital in the Era of Globalization. French Literature in the United States“, *Cultural Sociology* 9(3): 320–346.
- Sapiro, Gisèle (2018), „Field Theory from a Transnational Perspective“, u: Thomas Medvetz, Jeffrey J. Sallaz (ur.), *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu*, New York: Oxford University Press: 203–229.
- Sapiro, Gisèle (2019), „The Writing Profession in France, Between Symbolic and Professional Recognition“, *French Cultural Studies* 30(2): 105–120.
- Spasić, Ivana (2004), *Sociologije svakodnevnog života*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Steinmetz, George (2008), „The Colonial State as a Social Field: Ethnographic Capital and Native Policy in the German Overseas Empire before 1914“, *American Sociological Review* 73(4): 589–612.
- Swartz, David (1997), *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Swartz, David (2016), „Bourdieu’s Concept of Field“, u: Lynette Spillman (ur.), *Sociology–Oxford Bibliographies* (Online: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0164.xml>).
- Verboord, Marc (2011), „Market Logic and Cultural Consecration in French, German and American Bestseller Lists, 1970–2007“, *Poetics* 39(4): 290–315.
- Zeveleva, Olga (2018), „How States Tighten Control: A Field Theory Perspective on Journalism in Contemporary Crimea“, *The British Journal of Sociology* 70(4): 1225–1244.